I. EKONOMIKOS IR KAINŲ RAIDA

Išorinė ekonomikos aplinka

2010 m. pasaulio ekonomika atsigauna: didėja pramonės ir kitų ūkio sektorių aktyvumas, vartojimas ir investicijos, labai išaugo tarptautinė prekyba. Tačiau, kaip ir buvo tikėtasi, mažėjant ekonominės politikos skatinamųjų priemonių įtakai, metų viduryje pasaulio ekonomikos atsigavimo tempas pastebimai sulėtėjo. Išsivysčiusių valstybių ūkis, skatinamas išorės paklausos ir augančio vidaus vartojimo, toliau stiprėjo, bet augimo tempas nebuvo didelis. Daugelio išsivysčiusių šalių ekonomikos plėtrą stabdė pradėta fiskalinė konsolidacija ir didelis nedarbas. Kylančios ekonomikos valstybėse, ypač Azijos, augimas tebebuvo spartus, tačiau naujausi duomenys taip pat rodo plėtros tempą sulėtėjus.

Prognozuojama, kad 2010 m. viso pasaulio realusis BVP turėtų išaugti beveik 5 procentais. Tolesnės pasaulio ekonomikos raidos perspektyvos tebėra neaiškios, tačiau numatoma, kad atsigavimo tempų sulėtėjimas neturėtų būti ilgalaikis – jis bus juntamas šių metų antrojoje pusėje ir ateinančių metų pradžioje.

1 lentelė. Realiojo BVP kaita ir infliacija atskiruose pasaulio regionuose
(pokytis per metus, procentais)

	2008	2009	2010*	2011*
Realusis BVP				
Visas pasaulis	2,8	–0,6	4,8	4,2
Euro zona	0,5	–4,1	1,7	1,5
Vidurio ir Rytų Europos valstybės	3,0	–3,6	3,7	3,1
JAV	0,0	–2,6	2,6	2,3
Japonija	–1,2	–5,2	2,8	1,5
Rusija	5,2	–7,9	4,0	4,3
Infliacija (vartotojų kainų vidutinis metinis pokytis)				
Euro zona	3,3	0,3	1,6	1,5
Vidurio ir Rytų Europos valstybės	8,1	4,7	5,2	4,1
JAV	3,8	–0,3	1,4	1,0
Japonija	1,4	–1,4	–1,0	–0,3
Rusija	14,1	11,7	6,6	7,4

Šaltiniai: Eurostatas ir TVF.

* Prognozės.

Praėjusių metų antrojoje pusėje pradėjusi augti JAV ekonomika 2010 m. toliau stiprėjo, sparčiai didėjo eksportas ir vidaus investicijos. JAV sukuriamo BVP apimtis jau vėl beveik pasiekė prieš krizę buvusį lygį, tačiau jo augimo tempai, palyginti su ilgalaikėmis tendencijomis, dar gerokai atsilieka. Dėl didelio nedarbo, vis dar neatsigavusios būsto rinkos ir menko vartotojų pasitikėjimo namų ūkių vartojimas JAV tebėra silpnas. Sumažėjus fiskalinių paskatų poveikiui, didžiausios pasaulio ekonomikos plėtra antrąjį ketvirtį pastebimai sulėtėjo. Tai kelia susirūpinimą ir didina bendro globalios plėtros sulėtėjimo riziką.

Ekonomikos atsigavimas Europoje tebėra trapus, tačiau spartesnis nei buvo tikėtasi. Atsigavimą euro zonoje skatino didėjanti išorės paklausa ir laikino pobūdžio veiksniai, susiję su atsargų ciklu (inventory cycle). Pamažu stabilizuojantis situacijai darbo rinkoje, pradėjo atsigauti ir vidaus paklausa. Iš euro zonos valstybių ypač geri Vokietijos augimo rodikliai. Vis sparčiau atsigauna ir Skandinavijos šalių ekonomika. Ūkio plėtrai didelės įtakos turėjo atsargi viešųjų finansų politika, dėl kurios Skandinavijoje reikalinga mažesnė fiskalinė konsolidacija.

Vidurio ir Rytų Europoje atsigavimo tempas palyginti taip pat spartus, tačiau jis lėtesnis tose valstybėse, kuriose prieš krizę ekonomika buvo itin nesubalansuota. Baltijos šalių ekonominiai duomenys rodo, kad žemiausias nuosmukio taškas jau peržengtas, o tolesnė plėtra labai priklausys nuo eksporto rinkų raidos. Tęsiama griežta fiskalinio konsolidavimo politika padidino rinkų pasitikėjimą šio regiono valstybių raidos perspektyva.

Infliacijos spaudimas pasaulyje pirmąjį pusmetį tebebuvo nedidelis, tačiau, atsigaunant ekonomikai, jos rodikliai pamažu didėjo. Kainos augo sparčiau kylančios ekonomikos šalyse. Išsivysčiusiose valstybėse infliacija liko nedidelė, o kai kurios iš jų, įskaitant Japoniją, vis dar patiria defliaciją. Prognozuojama, kad artimiausiu metu infliacija pasaulyje ir toliau bus žema, nes maža tikimybė, jog, esant dideliam nedarbui ir laisviems gamybiniams pajėgumams, ji staiga pakils.

Žaliavų kainos pasaulio rinkose 2010 m. svyravo, tačiau jų pokytis nuo metų pradžios nebuvo didelis – antrąjį ketvirtį išaugus įtampai finansų rinkose, žaliavų kainos šoktelėjo, gegužės mėn. pasiekė aukščiausią tašką, o po to dauguma jų vėl sumažėjo. Bendras žaliavų kainų indeksas rugsėjo mėn., palyginti su tuo pačiu laikotarpiu prieš metus, padidėjo beveik 20 procentų, tačiau nuo metų pradžios ūgtelėjo tik apie 6 procentus.

Situacija finansų sektoriuje vis dar labai jautri. Balandžio–gegužės mėn. padidėjus netikrumui dėl kai kurių euro zonos valstybių valdžios sektoriaus finansų tvarumo, įtampa pasaulio finansų rinkose buvo labai išaugusi. Valdžios sektoriaus finansų problemos didino tarptautinių rinkų susirūpinimą ir apsunkino skolinimosi galimybes. Pasikeitęs rizikos vertinimas neigiamai paveikė euro zonos valstybių skolos vertybinių popierių rinką ir bankų sektorių. Finansų sektoriuje didėjo rinkos ir likvidumo rizika, bankai vengė skolinti vienas kitam ilgesniam laikotarpiui, smuko finansinio turto vertė. Situaciją stabilizuoti padėjo ryžtingas ir koordinuotas Europos institucijų atsakas bei vyriausybių įsipareigojimas mažinti valdžios sektoriaus biudžeto nesubalansuotumą. Įtampa finansų sistemoje antrojoje metų pusėje sumažėjo, tačiau rinkų jautrumas vis dar didelis. Norint užtikrinti ilgalaikį tvarumą, būtinos tolesnio finansų sistemos stiprinimo priemonės, ypač svarbu fiskalinė konsolidacija.

2010 m. pirmąjį pusmetį pasaulio centriniai bankai tebesilaikė mažų palūkanų normų politikos ir toliau įgyvendino kiekybinę pinigų politiką. JAV, Japonijos ir Anglijos centrinių bankų palūkanos yra artimos nuliui jau beveik dvejus metus. ECB pagrindinių palūkanų (1 %) taip pat nekeitė ir palaikė perteklinį bankų sistemos likvidumą, leidusį vienos nakties palūkanoms nukristi žemiau už pagrindinę normą. Mažų pagrindinių palūkanų normų skatinamąjį poveikį ekonomikai centriniai bankai stiprino netradicinėmis pinigų politikos priemonėmis. Antrąjį ketvirtį sustiprėjus įtampai euro zonos finansų sektoriuje, ECB teikė neribotą likvidumą bankų sistemai, atnaujino likvidumo operacijas JAV doleriais, kurios metų pradžioje buvo nutrauktos. Siekdamas palaikyti euro zonos šalių vyriausybių skolos vertybinių popierių rinkos funkcionavimą ir užtikrinti pinigų politikos perdavimo

mechanizmo efektyvumą, ECB antrinėje rinkoje pirko euro zonos valstybių vyriausybių skolos vertybinius popierius. Įtampa euro zonos finansų sektoriuje antrąjį pusmetį sumažėjo. Sulėtėjus ūkio augimui, JAV federalinė rezervų sistema palaikė bankų sistemos likvidumą ir toliau taikė netradicines kiekybinės pinigų politikos priemones. Federalinis atvirosios rinkos komitetas paskelbė, kad skatinamosios pinigų politikos numatoma laikytis tol, kol ekonomika visiškai atsigaus. Japonijos centrinis bankas, siekdamas paskatinti ekonomiką ir sustabdyti defliaciją, nuolatos didino finansų institucijoms teikiamą finansavimą, spalio mėn. išplėtė valdžios vertybinių popierių pirkimo programą ir dar labiau sumažino pagrindines palūkanų normas: jų svyravimo ribas nustatė tarp 0,0 ir 0,1 procento.

Užsienio valiutų rinka 2010 m. patyrė gana didelių svyravimų. Pirmąjį pusmetį euras silpnėjo JAV dolerio ir daugumos kitų pagrindinių pasaulio valiutų atžvilgiu ir tik antrojo ketvirčio pabaigoje, kai ES, ECB ir kitos tarptautinės institucijos įgyvendino finansų rinkos stabilizavimo priemones bei ES valstybių narių vyriausybės įsipareigojo imtis griežtos fiskalinės konsolidacijos, euro kursas pradėjo stabilizuotis.

Antrąjį pusmetį tendencijos užsienio valiutų rinkoje pasikeitė. Lėtėjant JAV ekonomikos atsigavimo tempui, JAV doleris silpo, trečiąjį ketvirtį jo kursas euro atžvilgiu smuko beveik iki metų pradžioje buvusio lygio. Japonijos jena sustiprėjo tiek euro, tiek JAV dolerio ir kitų pagrindinių pasaulio valiutų atžvilgiu. Siekdamas sustabdyti Japonijos jenos kurso stiprėjimą, rugsėjo 15 d. Japonijos centrinis bankas pirmą kartą nuo 2004 m. atliko vienašališką intervenciją valiutų rinkoje. Laisvai kintančio valiutos kurso režimą taikančių Vidurio ir Rytų Europos valstybių valiutos euro atžvilgiu labiau svyravo metų viduryje, tačiau bendri pokyčiai nebuvo dideli.

Lietuvos ekonomikos apžvalga

Realusis sektorius

Visuminė paklausa

Lietuvos ekonomika po truputį atsigauna. 2010 m. antrąjį ketvirtį realusis BVP per metus ūgtelėjo 1,1, trečiąjį ketvirtį – 0,6 procento. Detalesnis BVP išskaidymas rodo, kad jis antrąjį ketvirtį padidėjo dėl to, jog per metus ūgtelėjo grynasis eksportas ir atsargos. Tačiau, vidaus paklausai tebesant menkai, BVP mažino vis dar per metus smukusios investicijos ir galutinio vartojimo išlaidos. Trečiąjį ketvirtį BVP padidėjo, nes augo pramonės ir paslaugų – daugiausia transporto ir finansinio tarpininkavimo – įmonėse sukurta pridėtinė vertė.

Remiantis Lietuvos banko pagal sezoniškumą pakoreguotais duomenimis, privatus vartojimas pastaruoju metu stabilizavosi, jo metinis krytis sumažėjo nuo 19 procentų 2009 m. ketvirtąjį ketvirtį iki 8 procentų šių metų antrąjį ketvirtį. Privataus vartojimo raidą rodantys įvairūs rodikliai leido tikėtis šiek tiek geresnių pokyčių. Vartotojų nuomonių tyrimas rodė, kad namų ūkiai optimistiškiau vertino savo finansinę padėtį, šalies ekonomikos raidą, situaciją darbo rinkoje, galimybę įsigyti didesnių pirkinių. Kita vertus, namų ūkiai vis daugiau taupo ir pirmiausia stengiasi grąžinti paskolas bei taupo pinigus nenumatytiems atvejams. Nors vartotojų nuomonių tyrimo rezultatai trečiąjį ketvirtį buvo optimistiškesni nei antrąjį, privataus vartojimo spartaus atsigavimo nesitikima. Tai patvirtina ir naujausi mažmeninės prekybos, išskyrus variklines transporto priemones, duomenys – neįskaitant sezono įtakos, jos apyvarta iš esmės nepakito nuo šių metų kovo mėn.

1 pav. Išlaidų metodu apskaičiuoto BVP kaitos veiksniai
(pokytis per metus)

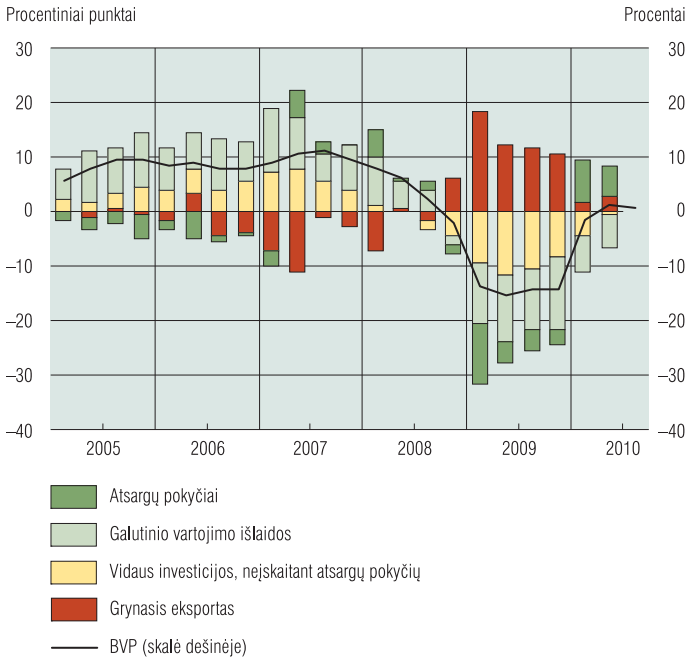

Šaltiniai: Statistikos departamentas ir Lietuvos banko apskaičiavimai.

2 pav. Privataus vartojimo ir mažmeninės prekybos kaita
(pokytis per metus)

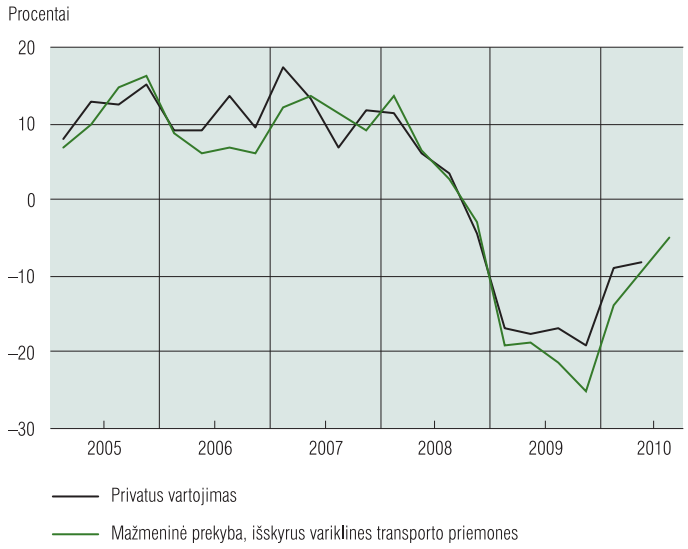

Šaltiniai: Statistikos departamentas ir Lietuvos banko apskaičiavimai.

Vidaus investicijų tendencijos pastaruoju metu nuteikia optimistiškai. Pirmojo ketvirčio duomenimis, jos per metus sumažėjo 30,0, o antrojo – tik 5,5 procento. Investicijos į gamybos priemones buvo vienintelis vidaus investicijas didinęs veiksnys, jos per metus augo pirmą kartą per pastaruosius dvejus metus. Toliau mažėjo investicijos į pastatus ir statinius. Tačiau jų metinis krytis antrąjį ketvirtį buvo kur kas mažesnis nei pirmąjį, kada greičiausiai neįprastai šalta žiema neleido įgyvendinti numatytų statybos planų.

Itin šoktelėjus realiajam eksportui, 2010 m. antrąjį ketvirtį grynasis eksportas vėl padidino BVP. Per metus jis ūgtelėjo daugiau kaip penktadaliu labiausiai dėl atsigaunančių užsienio rinkų, nes Lietuvos eksporto struktūra iš esmės nekito. Vertinant gerėjančius produktyvumo rodiklius, ilgesniu laikotarpiu galima tikėtis, kad eksportas augs ir dėl didėjančio lietuviškų gaminių konkurencingumo. Pagrindinių Lietuvos prekybos partnerių BVP palankios prognozės ir naujausi užsienio prekybos duomenys leidžia tikėtis, kad trumpuoju laikotarpiu eksportas augs panašiai.

3 pav. Investicijų į pagrindinį kapitalą kaitos veiksniai
(pokytis per metus)

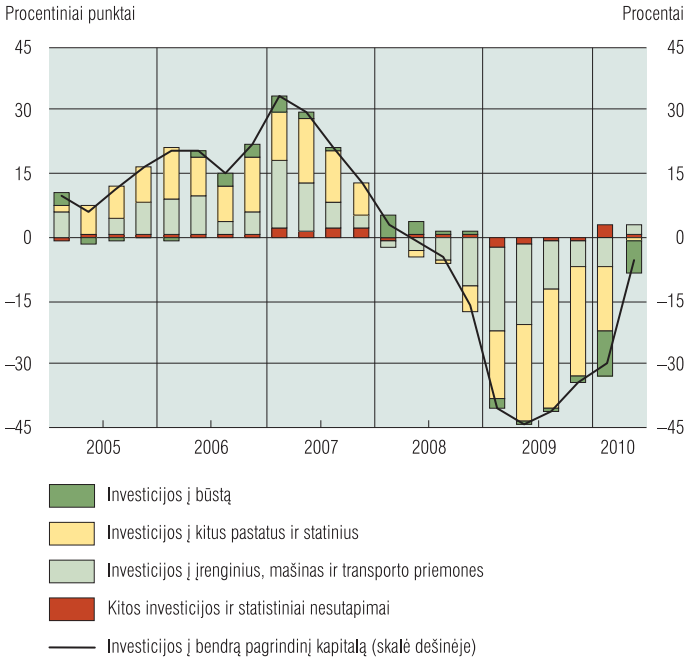

Šaltiniai: Statistikos departamentas ir Lietuvos banko apskaičiavimai.

Sparčiai didėjęs eksportas darė teigiamą įtaką ir importui. Eksporto prekių gamybai daugiausiai naudojamų importuojamų prekių – tarpinio vartojimo produktų ir investicinių prekių – per metus įvežta trečdaliu daugiau. Vidaus rinkai skirtų vartojimo prekių importas per metus padidėjo šiek tiek mažiau kaip 15 procentų. Todėl trumpuoju laikotarpiu eksporto didėjimas turėtų būti pagrindinis importo teigiamus pokyčius lemiantis veiksnys.

Visuminė pasiūla

Tiek 2010 m. antrąjį ketvirtį, tiek ir trečiąjį BVP per metus padidėjo daugiausia dėl augusio apdirbamosios pramonės ir transporto veiklų aktyvumo. Antrąjį ketvirtį BVP taip pat padidino rinkos kitos paslaugos, žemės ūkis ir valstybės finansuojamos veiklos[1], tačiau jų įtaka buvo mažesnė. Palyginti su atitinkamu 2009 m. ketvirčiu, aktyvumas sumažėjo elektros, dujų ir vandens tiekimo, statybos ir prekybos veiklose. Kaip minėta, auganti užsienio paklausa buvo pagrindinis impulsas, skatinęs Lietuvos ekonomikos atsigavimą. Tai lėmė ir greitesnį atviro užsienio konkurencijai sektoriaus (toliau – atvirasis sektorius) atsigavimą, palyginti su uždaru užsienio konkurencijai sektoriumi (toliau – uždarasis sektorius).

4 pav. Gamybos metodu apskaičiuoto BVP kaitos veiksniai
(pokytis per metus)

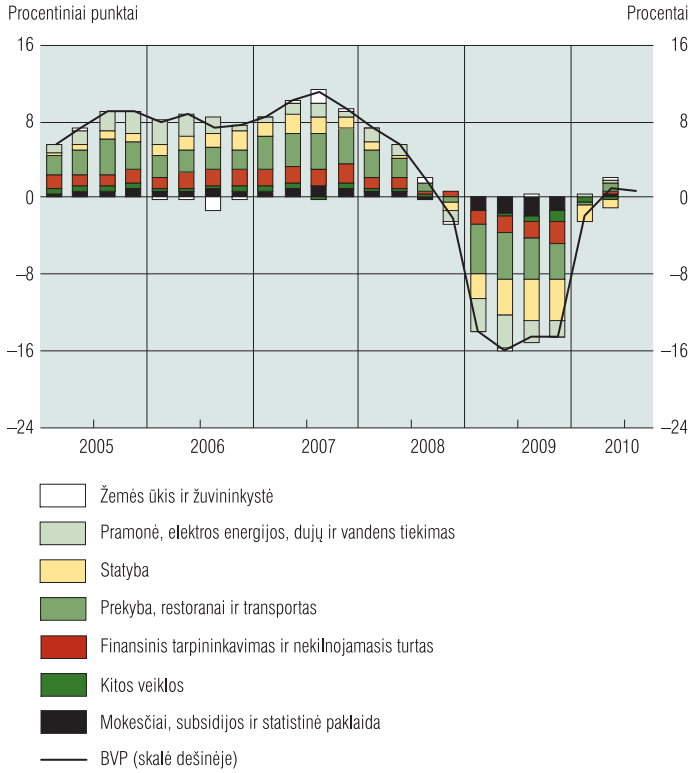

Šaltiniai: Statistikos departamentas ir Lietuvos banko apskaičiavimai.

Pirmą kartą nuo 2008 m. trečiojo ketvirčio rinkos paslaugų aktyvumas buvo didesnis nei prieš metus. Iš rinkos paslaugų sumažėjo tik viešbučių ir restoranų veiklos bei prekybos sukurta pridėtinė vertė. Pastarosios aktyvumas labai priklauso nuo namų ūkių vartojimo, todėl nesitikima, kad ji greitai atsigautų. Iš rinkos paslaugų per metus labiausiai augo transporto veikla. Kaip ir apdirbamoji pramonė, transportas glaudžiai susijęs su ekonomine užsienio rinkų padėtimi ir tarptautinės prekybos tendencijomis. Antrą ketvirtį per metus didėjusia užsienio prekyba sugebėjo pasinaudoti tiek sausumos, tiek jūrų transporto kompanijos. Nemenką įtaką Lietuvos transporto veiklos plėtrai padarė pasirašytos sutartys per Klaipėdos jūrų uostą gabenti baltarusiškus traktorius, sunkvežimius ir trąšas.

[1] Valstybės finansuojamos veikloms priskiriama: viešasis valdymas ir gynyba, privalomasis socialinis draudimas, švietimas, sveikatos priežiūra ir socialinis darbas, kita komunalinė, socialinė ir asmeninė aptarnavimo veikla.

Darbo rinka

Ūgtelėjus ekonominiam aktyvumui, Lietuvos darbo rinka ėmė stabilizuotis. 2010 m. antrąjį ketvirtį sumažėjo naujų bedarbių srautas: ieškančiųjų darbo trumpiau kaip du mėnesius buvo mažiau nei ankstesnį ketvirtį ar prieš metus. Nedarbo augimas sumažėjo ir antrąjį ketvirtį jo lygis padidėjo tik 0,2 procentinio punkto ir sudarė 18,3 procento.

Vidutinio darbo užmokesčio metinis krytis buvo didžiausias 2009 m. ketvirtąjį ketvirtį (8,7 %), o paskui jis palengva mažėjo ir 2010 m. antrąjį ketvirtį sudarė 5,4 procento. Palyginti su didžiausiu buvusiu vidutiniu darbo užmokesčiu 2008 m. trečiąjį ketvirtį, 2010 m. antrąjį ketvirtį jis buvo 10,0 procento mažesnis. Remiantis pagal sezoniškumą pakoreguotais duomenimis, darbo užmokesčio lygis Lietuvoje stabilizuojasi.

Darbo užmokestis atvirajame sektoriuje turėtų atsigauti greičiau nei uždarajame. Ekonominio nuosmukio metu darbo užmokestis atvirajame sektoriuje mažėjo vos keletą ketvirčių ir stabilizavosi jau 2009 m. viduryje – maždaug tada, kai ėmė atsitiesti ir šalies eksportas. Šio sektoriaus vidutinis darbo užmokestis nuo aukščiausio iki žemiausio lygio sumenko maždaug dešimtadaliu, jo kritimą pristabdė didesnės pridėtinės vertės produktų (pvz., farmacijos, kompiuterinių, elektroninių ir pan. gaminių) gamybos veiklos. Uždarajame sektoriuje darbo užmokestis krito ilgiau kaip metus ir smarkiau nei atvirajame sektoriuje (beveik 14 %). Užsitęsęs darbo užmokesčio mažėjimas šiame sektoriuje iš esmės atitiko vidaus paklausos kaitą, nes vidaus paklausa taip pat stabilizavosi tik pastaruoju metu.

5 pav. Gyventojų skaičiaus kaita pagal amžiaus grupes
(pokytis per metus)

Šaltiniai: Statistikos departamentas ir Lietuvos banko apskaičiavimai.

Išorės sektorius

Einamosios sąskaitos balansas

Šių metų pirmąjį ketvirtį sumažėjęs, einamosios sąskaitos perviršis antrąjį ketvirtį šoktelėjo. Šį pokytį labiausiai lėmė dėl intensyvesnio srauto iš ES struktūrinės paramos fondų ir emigrantų didesnių pervedimų padidėję einamieji pervedimai.

Didesnis ES struktūrinės paramos fondų srautas 2010 m. antrąjį ketvirtį kompensavo sumažėjimą, buvusį pirmąjį ketvirtį, ir per pusmetį pervestos ES paramos dydis buvo beveik toks pats kaip prieš metus. Kadangi šiemet planuojama panaudoti daugiau ES paramos nei pernai, tikėtina, kad antrąjį pusmetį ES pervedimai nemažės. Emigrantų pervedimus greičiausiai skatino spartėjanti emigracija, todėl panaši tendencija turėtų vyrauti bent kelis ateinančius ketvirčius.

Visos kitos einamosios sąskaitos sudedamosios dalys – pajamų, prekių ir paslaugų balansai – antrąjį ketvirtį buvo beveik tokios pat kaip ir pirmąjį. Pajamų balansas toliau buvo neigiamas, nes užsienio investuotojams išmokėti dividendai, kurie paprastai metų antrąjį ketvirtį būna didžiausi. Liepos–rugpjūčio mėn. duomenys rodė, kad užsienio įmonės gavo nedidelį grynąjį pelną. Taigi tikėtina, kad trečiąjį ketvirtį pajamų balansas toliau bus neigiamas.

6 pav. Einamosios sąskaitos balanso sudedamosios dalys (palyginti su BVP)

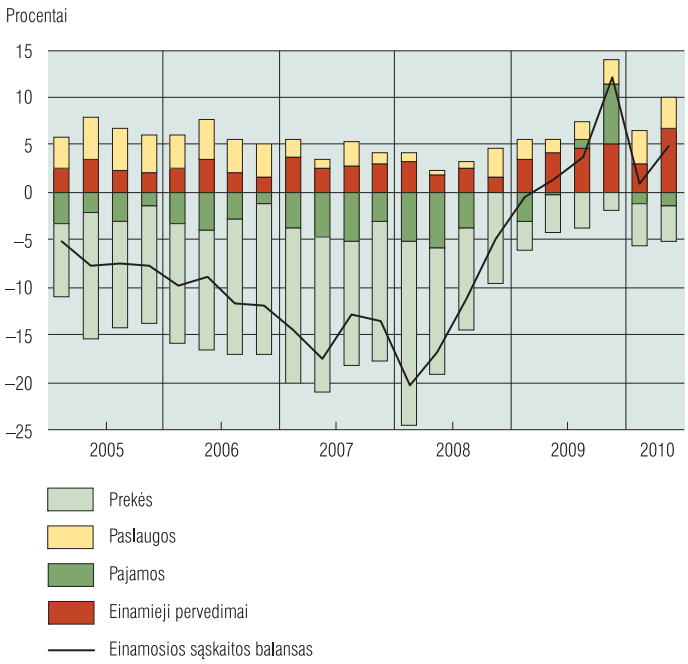

Šaltiniai: Statistikos departamentas ir Lietuvos banko apskaičiavimai.

Remiantis išankstiniais liepos–rugpjūčio mėn. duomenimis, trečiąjį ketvirtį einamosios sąskaitos balansas turėtų sumažėti dėl šiek tiek mažesnio paslaugų balanso perviršio.

Užsienio prekyba ir konkurencingumas

Užsienio prekybos deficitas 2010 m. antrąjį ketvirtį buvo beveik toks pats kaip ir pirmąjį ir sudarė apie 3,6 procento BVP. Neigiamai prekybos balansą ir toliau veikė energetikos produktų prekybos deficitas ir antrąjį ketvirtį šiek tiek padidėjęs chemijos produktų prekybos deficitas. Tikėtina, kad energetikos produktų prekybos deficitas ir trečiąjį ketvirtį bus pagrindinis užsienio prekybos balansą mažinantis veiksnys. Liepos–rugpjūčio mėn. duomenys taip pat rodė didesnį mašinų, įrenginių ir transporto priemonių prekybos deficitą.

Antrąjį ketvirtį nominalusis prekių eksportas per ketvirtį augo gerokai sparčiau (14,2 %) nei pirmąjį ir, prisidėjus bazės efektui, buvo 37,3 procento didesnis negu prieš metus. Jis labiausiai augo dėl mineralinių produktų eksporto, per metus padidėjusio apie pusantro karto. Antrąjį ketvirtį didėjo ir visų kitų prekių grupių, išskyrus transporto priemones, eksportas.

Daugiausia šoktelėjo mašinų ir įrenginių eksportas, jis labiausiai padidėjo į Rusiją ir kitas Nepriklausomų Valstybių Sandraugos (NVS) šalis, taip pat į kaimynines Latviją ir Lenkiją. Augimą taip pat lėmė maisto produktų, ypač lietuviškos kilmės pieno produktų ir daržovių (daugiausia reeksportuojamų), eksportas. Pavasarį padidėjus žaliavinio pieno kiekiui, sparčiai augo pieno produktų eksportas į ES valstybes nares, ypač į Vokietiją, Nyderlandus ir Italiją, o panaikinti draudimai ir susilpnėjęs euro kursas padidino pieno perdirbėjų produkcijos į Rusiją. Toliau didėjo ir lietuviškos medienos eksporto augimas, jis antrąjį ketvirtį dar paspartėjo.

Kitos pamažu atsigaunančios pramonės – chemijos – eksportas antrąjį ketvirtį augo šiek tiek lėčiau, nes, nors plastikų eksportas toliau sėkmingai didėjo, bendrą augimą stabdė trąšų eksportas, augęs vangiai ir tebebuvęs mažesnis nei prieš metus.

7 pav. Eksportas
(to meto kainomis, pakoreguotas pagal sezoniškumą)

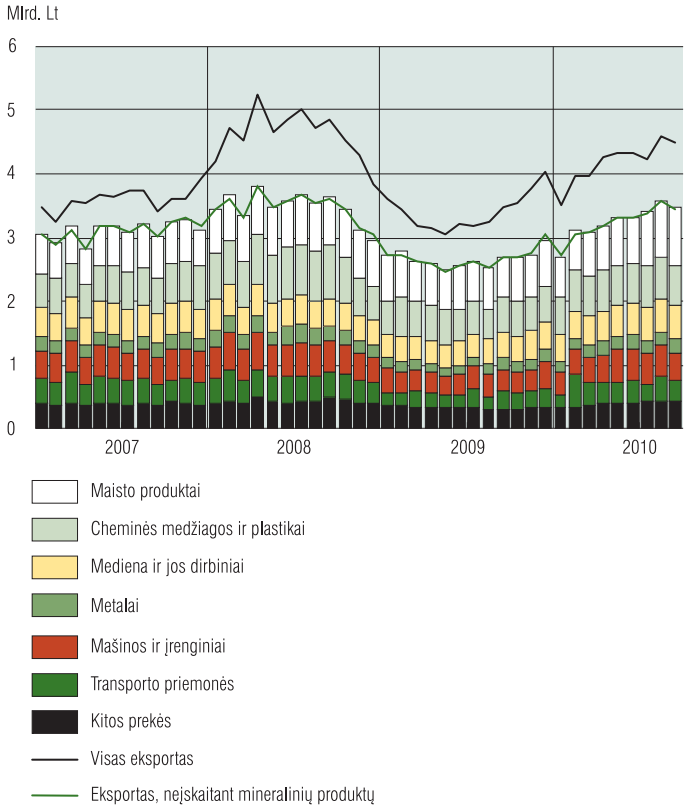

Šaltiniai: Statistikos departamentas ir Lietuvos banko apskaičiavimai.

Antrąjį ketvirtį sparčiausiai augo eksportas į NVS šalis, iš jų labiausiai į Rusiją ir Baltarusiją. Į šias dvi valstybes ypač padidėjo mašinų, įrenginių ir transporto priemonių reeksportas, o į Rusiją reikšmingai ūgtelėjo ir daržovių reeksportas. Eksportas į NVS šalis taip pat sparčiai augo ir liepos–rugpjūčio mėn. Kitaip nei pirmąjį ketvirtį, vėl ūgtelėjo eksportas į kitas – ne ES ir NVS – šalis, tai lėmė didesnis trąšų eksportas į Indiją, javų – į Saudo Arabiją ir metalų – į Turkiją. Lietuvos eksportui į šias valstybes būdingi dideli svyravimai, nulemti sezoninių veiksnių ar vienkartinių užsakymų.

Lietuviškos kilmės eksportas labiausiai didėjo į ES valstybes, ypač į Nyderlandus, Švediją, Latviją.

2010 m. antrąjį ketvirtį Lietuvos eksporto konkurencingumo rodiklių raida buvo panaši kaip ir metų pradžioje – realusis efektyvusis valiutos kursas toliau mažėjo, o eksporto rinkos dalys pagrindinėse prekybos partnerėse beveik nepasikeitė. Kritusį realųjį valiutos kursą, ypač prekybos partnerių iš NVS valiutų atžvilgiu, labiausiai lėmė antrąjį ketvirtį tebesitęsęs nominalusis euro silpnėjimas, nulemtas netikrumo dėl valdžios sektoriaus finansų tvarumo Graikijoje ir kitose Pietų Europos valstybėse.

8 pav. Realiųjų efektyviųjų lito kursų indeksai pagal šalių grupes
(2006 m. sausio mėn. = 100)

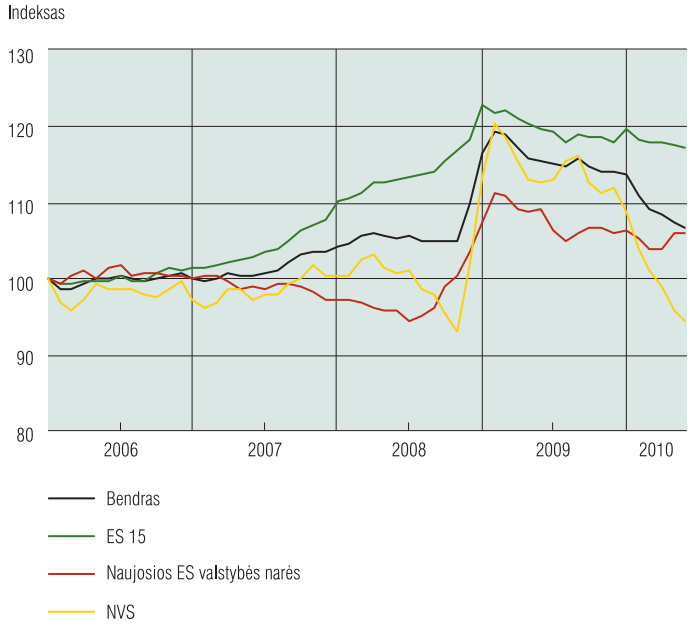

Šaltinis: Lietuvos bankas.

9 pav. Lietuvos eksporto į ES ir Rusiją rinkos dalys
(neįskaitant mineralinių produktų)

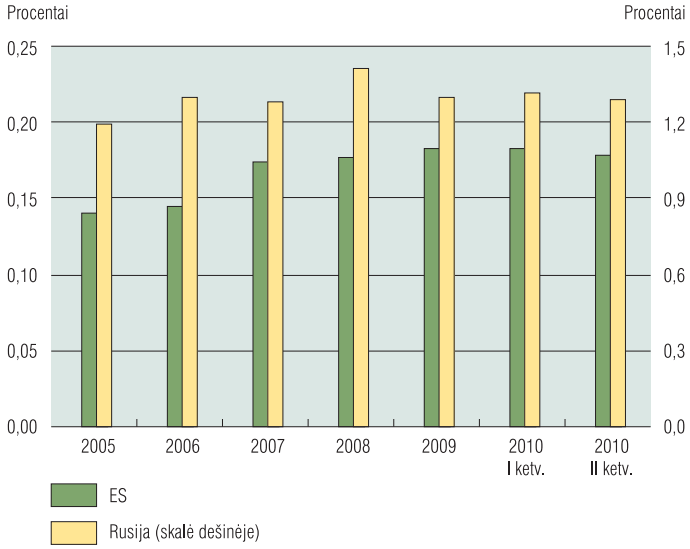

Šaltiniai: Eurostatas, Rusijos federalinė muitų tarnyba, Statistikos departamentas ir Lietuvos banko apskaičiavimai.

Nominalusis importas per 2010 m. antrąjį ketvirtį augo tokiu pat tempu kaip ir pirmąjį, o, prisidėjus bazės efektui, metinis jo augimas nedaug teatsiliko nuo eksporto ir sudarė 34,3 procento. Nors metiniam pokyčiui didžiausią įtaką darė augantis tarpinio vartojimo prekių importas, per antrąjį ketvirtį ir liepos–rugpjūčio mėn. sparčiausiai didėjo investicinių prekių importas. Per metus daugiau kaip dvigubai ūgtelėjo pramoninių transporto priemonių ir ketvirtadaliu – kitų mašinų ir įrenginių importas. Greičiausiai tai susiję su transporto sektoriaus atsigavimu ir pradėjusiomis didėti investicijomis į gamybos priemones. Taip pat toliau pamažu augo tarpinio vartojimo prekių importas, jo kaita yra labai panaši į prekių eksporto kaitą. Remiantis liepos–rugpjūčio mėn. importo duomenimis, trečiąjį ketvirtį metinis importo augimas turėtų būti beveik toks pats kaip ir antrąjį ketvirtį.

10 pav. Importas
(to meto kainomis, pakoreguotas pagal sezoniškumą)

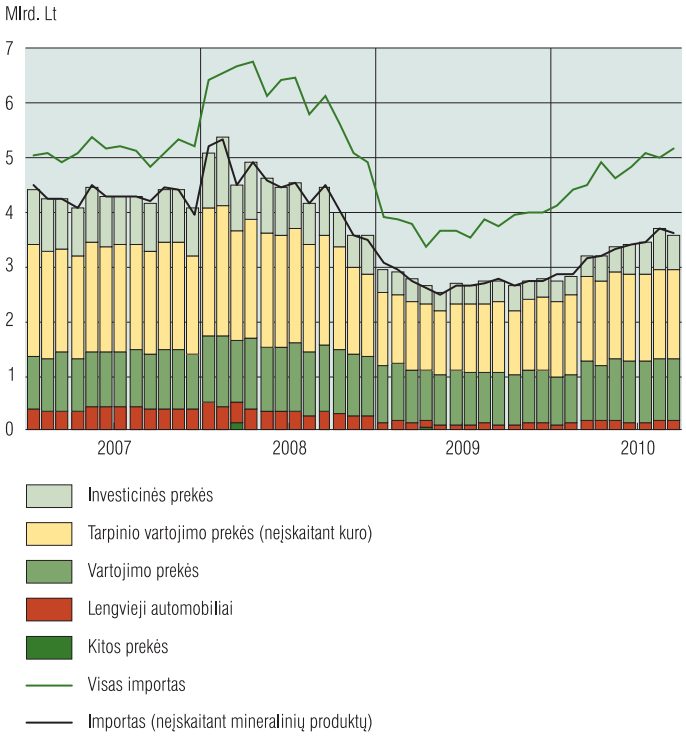

Šaltiniai: Statistikos departamentas ir Lietuvos banko apskaičiavimai.

Pasaulio ir Lietuvos finansų rinkų raida

2010 m. antrąjį ketvirtį pasaulio ir Lietuvos akcijų rinkose vyravo neigiamos nuotaikos, trečiąjį ketvirtį jos ėmė keistis, nes pagerėjo makroekonominiai rodikliai ir rinkos dalyvių lūkesčiai. Akcijų kainų kritimui antrąjį ketvirtį įtakos turėjo didėjusi baimė dėl augančios euro zonos valstybių skolos rizikos ir kai kurių šalių viešųjų finansų ilgalaikio tvarumo, o padėtį švelnino pagerėję JAV ir euro zonos valstybių ekonominio aktyvumo ir pasitikėjimo rodikliai. Kita vertus, investuotojų nuogąstavimai dėl galimo lėtesnio negu prognozuota pasaulio ekonomikos augimo lėmė didelius pasaulio akcijų rinkų indeksų svyravimus.

11 pav. Akcijų rinkų indeksų pokyčiai pasaulyje ir Lietuvoje
(2009 m. spalio 1 d. = 100)

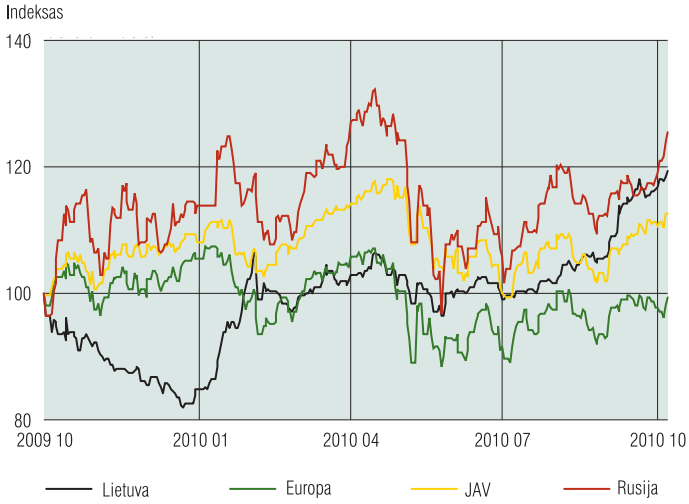

Šaltiniai: Bloomberg ir Lietuvos banko apskaičiavimai.

Optimistiškiau vertinamos mūsų valstybės ekonomikos plėtros perspektyvos, valdžios sektoriaus finansų konsolidacija ir geresni negu tikėtasi įmonių veiklos rezultatai nulėmė palankesnį, bet vis dar atsargų Lietuvos rizikos vertinimą ir leido akcijų kainoms kilti. Vertybinių popierių biržoje NASDAQ OMX Vilnius kotiruojamų įmonių akcijų kainos nuo 2009 m. spalio mėn. pakilo 19 procentų, o nuo šių metų pradžios – 40 procentų.

Fiskalinė politika

Patikslintais Statistikos departamento duomenimis, 2009 m. valdžios sektoriaus deficitas sudarė 9,2 procento BVP, o 2008 m. – 3,3 procento BVP. Naujausiais duomenimis, 2010 m. antrąjį ketvirtį valdžios sektoriaus deficitas sudarė 7,6 procento ketvirčio BVP – 3 procentiniais punktais mažesnis nei 2009 m. atitinkamas rodiklis. Valdžios sektoriaus balanso struktūra pagal subsektorius gana panaši į buvusią pirmąjį ketvirtį, tik deficito valstybės biudžeto dalis padidėjo bemaž iki trijų ketvirtadalių, o socialinės apsaugos fondų dalis smuko iki 30 procentų. Vietinės valdžios balansas buvo teigiamas antrą ketvirtį iš eilės ir beveik dešimtadaliu sumažino bendrą deficitą.

Socialinės įmokos ir pajamos iš tiesioginių mokesčių antrąjį ketvirtį per metus toliau labai sumenko, o socialinės apsaugos fondų deficitas – padidėjo. Valstybinio socialinio draudimo fondo (VSDF) valdybos preliminariais duomenimis, balandžio–rugpjūčio mėn. VSDF deficitas ūgtelėjo 1,2 procentinio punkto, palyginti su pirmuoju ketvirčiu, ir rugpjūčio pabaigoje sudarė 2,1 procento metų BVP. Numatoma, kad VSDF biudžeto deficitas 2010 m. sudarys apie 3 procentus BVP (2009 m. – 3,3 % BVP).

12 pav. Valdžios sektoriaus pajamos, išlaidos ir balansas
(keturių ketvirčių slenkamosios sumos, palygintos su BVP)

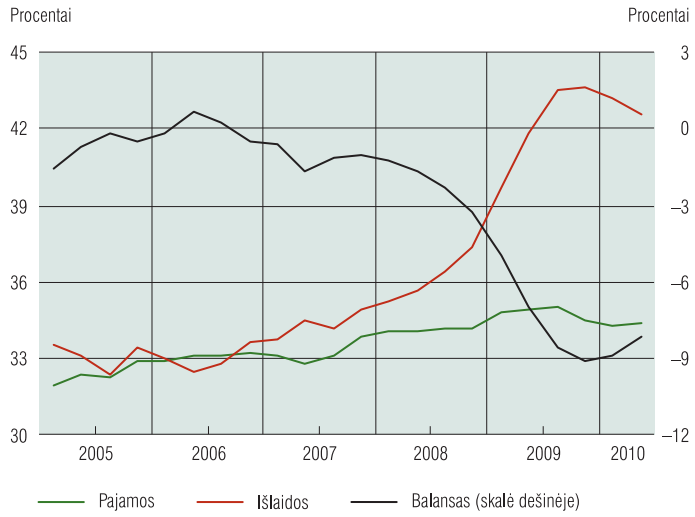

Šaltiniai: Statistikos departamentas ir Lietuvos banko apskaičiavimai.

Valdžios sektoriaus išlaidas per metus labiausiai sumažino 13,3 procento sumenkusi kompensacija dirbantiesiems ir 9,3 procento – socialinės išmokos. Labiausiai sumažėjo nedarbo draudimo išmokos (30,0 % per metus) ir ligos bei motinystės (tėvystės) išmokos (17 %). Parama šeimoms ir pensijų išmokos sumenko šiek tiek mažiau. Valdžios sektoriaus investicijos antrąjį ketvirtį per metus sumažėjo penktadaliu (18 pav. jos priskiriamos nepaprastosioms išlaidoms). Antrąjį ketvirtį valdžios sektoriaus išlaidas labiausiai padidino beveik du kartus ūgtelėję palūkanų mokėjimai ir maždaug penktadaliu didesnės tarpinio vartojimo išlaidos. Palūkanų padidėjimas susijęs su ankstesniais ketvirčiais sparčiai augusia valdžios sektoriaus skola; numatoma, kad šios išlaidos ir toliau labai didės. Gerokai ūgtelėjusios išlaidos šildymui ir ilgalaikio materialiojo turto einamajam remontui didino valdžios sektoriaus tarpinį vartojimą.

13 pav. Valdžios sektoriaus pajamų kaitos veiksniai
(pokytis per metus)

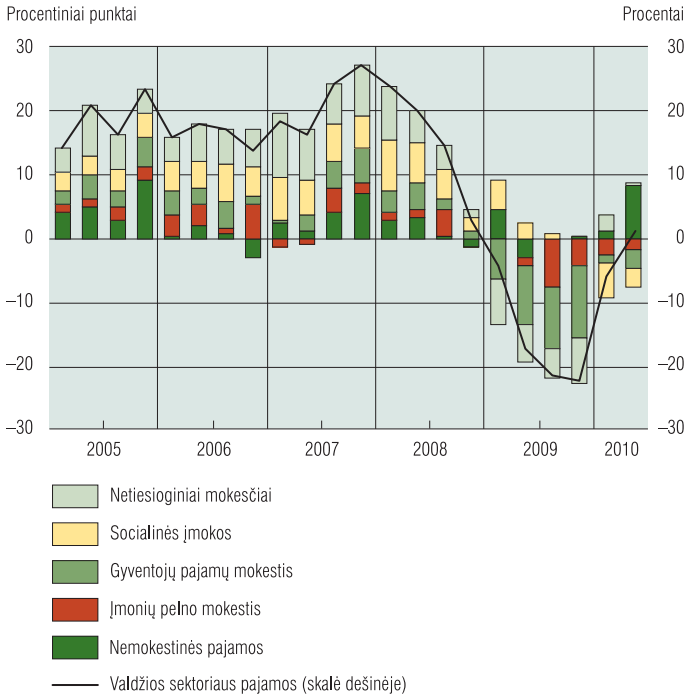

Šaltiniai: Statistikos departamentas ir Lietuvos banko apskaičiavimai.

14 pav. Valdžios sektoriaus išlaidų kaitos veiksniai
(pokytis per metus)

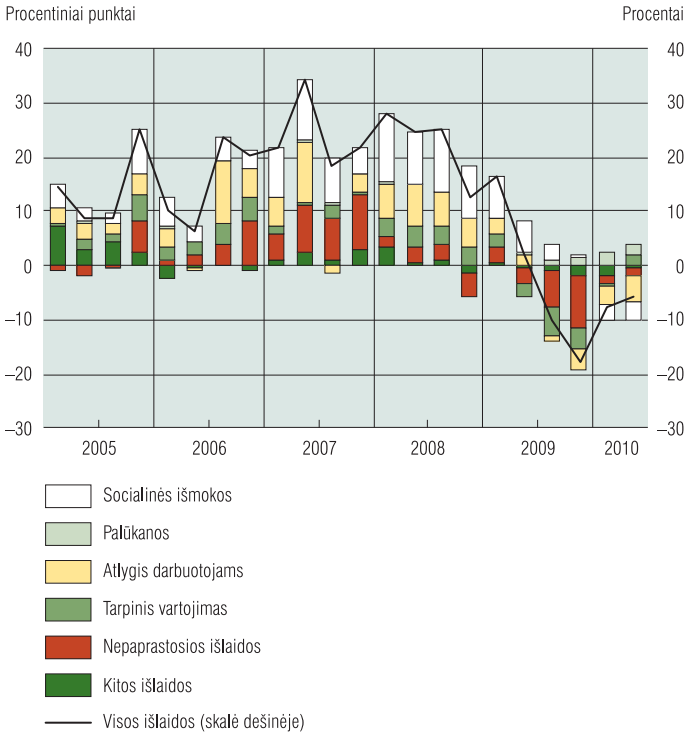

Šaltiniai: Statistikos departamentas ir Lietuvos banko apskaičiavimai.

Vis dėlto galima teigti, kad valdžios sektoriaus išlaidos 2010 m. antrąjį ketvirtį per metus sumažėjo per mažai, palyginti su ekonomikos aktyvumu. Pastarasis to meto kainomis krito iki 2007 m. antrojo ketvirčio lygio, o valdžios sektoriaus išlaidos, palyginti su tuo pačiu

laikotarpiu, buvo penktadaliu didesnės.

Didesnio valdžios sektoriaus išlaidų mažėjimo nenumatoma ir ateinančiais metais. 2011 m. valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo projekte planuojama labiausiai (apie 1 mlrd. Lt) deficitą sumažinti papildomomis pajamomis.

Kredito raida

Veiksmingos pinigų ir fiskalinės politikos priemonės daugeliui pasaulio valstybių leido ne tik stabilizuoti ūkį, bet ir užtikrinti ekonomikos augimą. Atsigaunant paklausai ir gerėjant lūkesčiams dėl ekonomikos raidos, įmonės didino gamybą, daugiau panaudojo turimų pajėgumų. Tai sumažino įtampą darbo rinkoje ir kai kuriais atvejais kilstelėjo darbo užmokestį bei leido namų ūkiams optimistiškiau vertinti ateitį. Kitų PFI paskolų portfelio[2] raidos tendencijos atskirose ES valstybėse narėse yra skirtingos, tačiau apskritai skolinimas atsigauna: nuo 2010 m. pradžios iki rugpjūčio mėn. paskolų portfelis ūgtelėjo 3,8 procento, o per pastaruosius metus paskolų portfelio metinį augimą nurodančių ES valstybių narių skaičius didėja. Kita vertus, su gerėjančia makroekonomine aplinka susijusius ateities lūkesčius iš dalies slopina išaugęs nerimas dėl atskirų šalių biudžeto deficito ir galimybės jį sumažinti. Didesni rizikos priedai 2010 m. antrojoje pusėje kilstelėjo skolinimosi kainą euro zonos tarpbankinėje rinkoje, tačiau ji, palyginti su duomenimis nuo stebėjimų pradžios 1999 m., tebėra maža.

2 lentelė. Bankų paskolų portfelio kaita
Mlrd. Lt

	2008	2009	2010
Bendras paskolų portfelis	10,1	–4,6	–2,2
Paskolos finansiniams tarpininkams	0,6	–1,3	0,9
Paskolos valdžios institucijoms	0,1	0,3	0,5
Paskolos socialinės apsaugos fondams	0,0	0,3	0,5
Paskolos centrinei ir vietos valdžiai	0,2	–1,0	–0,1
Paskolos nefinansinėms įmonėms	4,5	–2,6	–2,4
Paskolos namų ūkiams	4,8	–1,0	–1,2
Paskolos būstui įsigyti	3,5	–0,1	–0,2
Paskolos vartojimo ir kitiems tikslams	1,3	–0,9	–1,0

Šaltinis: Lietuvos banko apskaičiavimai.

Pastaba. Pateikti pirmųjų trijų ketvirčių duomenys.

Spaudimas palaikyti aukštas tarpbankines palūkanų normas litais atlėgo padidėjus nacionalinės valiutos pasiūlai, išaugus pasitikėjimui tarp bankų ir sustiprėjus ekonomikai. Tai sumažino skolinimosi kainą: 2010 m. rugsėjo mėn. vidutinė svertinė paskolų privačiajam sektoriui palūkanų norma sudarė 4,1 procento ir nuo metų pradžios sumenko 1,3 procentinio punkto. Tačiau, bankams atsargiai vertinant ūkio kreditavimo galimybes, skolinimo sąlygos liko griežtos, o taikomi rizikos priedai (marža[3]) reikšmingi. Minėtą naujų paskolų palūkanų normų kritimą lėmė ECB įgyvendinamos pinigų politikos priemonės ir geresnė padėtis Lietuvos tarpbankinėje rinkoje, o šį mažėjimą iš dalies pristabdė bankų padidinta marža dėl tebesančios sunkios atskirų skolininkų sektorių finansinės padėties.

[2] Kitų PFI (komercinių bankų, užsienio bankų filialų ir kredito unijų) paskolos rezidentams.

[3] Skirtumas tarp vidutinės svertinės naujų paskolų privačiajam sektoriui palūkanų normos ir vidutinės svertinės 6 mėn. trukmės tarpbankinės palūkanų normos.

15 pav. Naujų paskolų privačiajam sektoriui palūkanų normų kaitos veiksniai (slenkamasis 12 mėn. vidurkis)

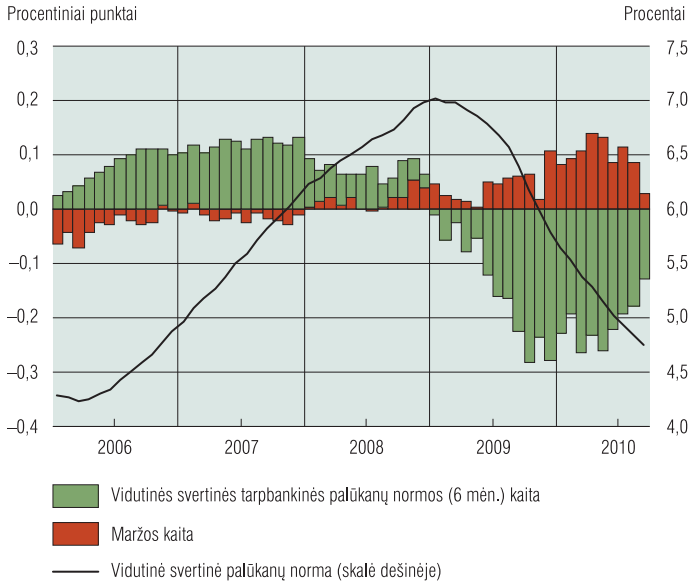

Šaltiniai: www.euribor.org ir Lietuvos banko apskaičiavimai.

Įtampai dėl Baltijos šalių ūkio raidos perspektyvų atlėgus, paskolų nacionaline valiuta tarpbankinės palūkanų normos priartėjo prie paskolų eurais tarpbankinių palūkanų normų. Tai leido skirtumui tarp naujų paskolų litais ir eurais privačiajam sektoriui palūkanų normų sumažėti iki lygio, artimo buvusiam iki ekonomikos nuosmukio. Nuo 2010 m. pradžios iki rugsėjo mėn. skirtumas tarp paskolų namų ūkiams palūkanų normų, palyginti su atitinkamu laikotarpiu prieš metus, sumažėjo trečdaliu, tačiau tebebuvo didelis ir rugsėjo mėn. sudarė 4,0 procentinio punkto. Todėl namų ūkiai siekė sumažinti skolos grąžinimo išlaidas ir sparčiau grąžino paskolas nacionaline valiuta. Lėtesnį paskolų eurais mažėjimą lėmė ir tai, kad reikšmingą šių paskolų dalį sudaro paskolos būstui įsigyti, kurios pastaraisiais ketvirčiais sumažėjo nedaug. Skirtumas tarp naujų paskolų verslui litais ir eurais palūkanų normų 2010 m. rugsėjo mėn. buvo vienas mažiausių per pastaruosius trejus metus. Dėl to paskolų portfelis nefinansinėms įmonėms mažėjo priklausomai nuo įsįpareigojimų bankų sistemai pagal valiutas struktūros.

Nepaisant to, kad skolinimasis atpigo, investavimo perspektyva tebėra neaiški, o didžiausias bankų sistemos skolininkas – privatusis sektorius – įsipareigojimus bankų sistemai mažino septintą ketvirtį iš eilės. PFI paskolų portfelių nefinansinėms įmonėms ir namų ūkiams kaitos kryptys išsiskyrė: nefinansinės įmonės, palyginti su 2009 m., lėčiau mažino įsipareigojimus, o namų ūkiai, priešingai, paskolas grąžino sparčiau. Visas paskolų portfelis sumenko mažiau, nes ūgtelėjo skolinimas finansiniams tarpininkams (ypač šių metų viduryje) ir padidėjo valdžios sektoriaus įsipareigojimai. Pastarieji iš esmės augo dėl socialinės apsaugos fondų padidėjusio poreikio skolintis esant nesubalansuotam biudžetui.

Nors namų ūkių nuotaikos pamažu gerėja (per antrąjį ketvirtį šiek tiek pakilo vidutinis darbo užmokestis), vartotojų pasitikėjimo rodiklis tebėra prastas. Tam įtaką daro didelis nedarbas ir palyginti sudėtinga gyventojų finansinė padėtis. Mažėjant kainoms nekilnojamojo turto rinkoje ir kreditavimo sąlygoms tebesant griežtoms, namų ūkiai susilaiko nuo aktyvesnio investavimo, nors vidutinės svertinės paskolų namų ūkiams palūkanų normos yra mažiausios

per pastaruosius trejus metus. Nuo metų pradžios iki rugsėjo mėn. bankų sistemos paskolų portfelis namų ūkiams sumažėjo 4,1 procento, t. y. sparčiau negu prieš metus. Gyventojų įsiskolinimas bankams iš esmės sumažėjo todėl, kad jie grąžina kitas, o ne paskolas būstui įsigyti: pastarųjų portfelis beveik nepasikeitė. Siekdami mažinti paskolų grąžinimo naštą, namų ūkiai naujų paskolų palūkanų normas buvo linkę fiksuoti trumpesniam negu vienų metų laikotarpiui dėl vidutiniškai daugiau kaip du kartus mažesnės skolinimosi kainos.

16 pav. Paskolų namų ūkiams kaita
(srautas per mėnesį)

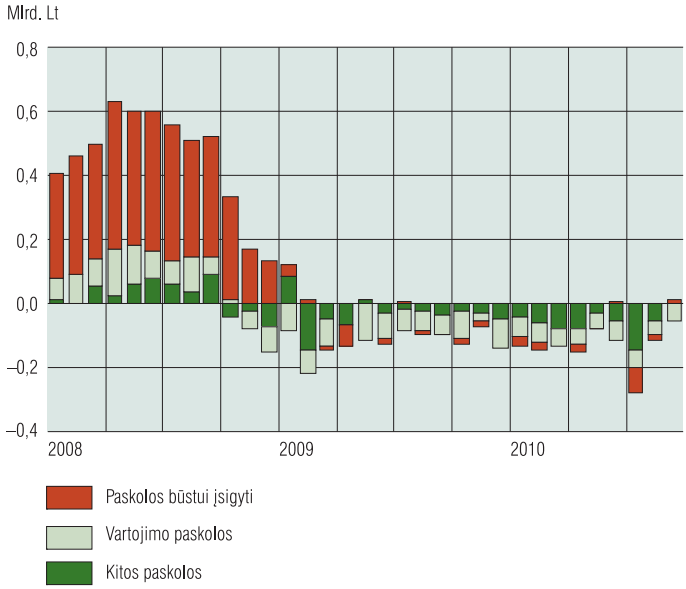

Šaltinis: Lietuvos banko apskaičiavimai.

Tvirtėjančią verslo padėtį rodė pagerėję jo finansiniai rodikliai. 2010 m. antrąjį ketvirtį nefinansinių įmonių pelnas buvo du kartus didesnis negu pirmąjį ketvirtį, o pelningai dirbusių įmonių dalis (58,3 %) beveik pasiekė iki ekonomikos nuosmukio buvusį lygį. Įmonių pelningumas buvo 3,5 procento. Tačiau nors ir lėtesniais tempais, skolinimas verslui mažėjo. Viena vertus, tai lėmė tebesantys rizikos priedai (pradėtų bankroto procesų per 2010 m. pirmąjį pusmetį skaičius sudarė 3,8 % visų įmonių ir buvo du kartus didesnis negu atitinkamą 2008 m. laikotarpį) ir griežtos skolinimo sąlygos. Kita vertus, įmonės atsargiai vertino atsigaunantį ekonomikos aktyvumą ir neskubėjo investicijų finansuoti skolintomis lėšomis, nors vidutinės svertinės naujų paskolų nefinansinėms įmonėms palūkanų normos krito iki 2005 m. lygio. Per tris ketvirčius PFI paskolų portfelis nefinansinėms įmonėms Lietuvoje sumažėjo 7,4 procento.

Įsipareigojimus bankų sistemai sumažino daugelio ekonominių veiklų įmonės, o labiausiai didieji skolininkai – apdirbamosios pramonės, prekybos ir nekilnojamojo turto įmonės. Ateityje verslo paklausa kreditui gali ūgtelėti: užsakymams (iš esmės užsienio rinkose) didėjant ir mažėjant pagamintos produkcijos atsargoms, įmonės didins gamybą panaudodamos turimus pajėgumus, o pastariesiems atnaujinti prireiks investicijų, finansuojamų skolintomis lėšomis. Spalio mėn. Lietuvos banko atlikta bankų apklausa dėl skolinimo sąlygų parodė, kad ateinantį pusmetį dauguma iš jų tikisi, jog įmonių bendra kredito paklausa išaugs.

17 pav. Paskolų nefinansinėms įmonėms kaita
(srautas per ketvirtį)

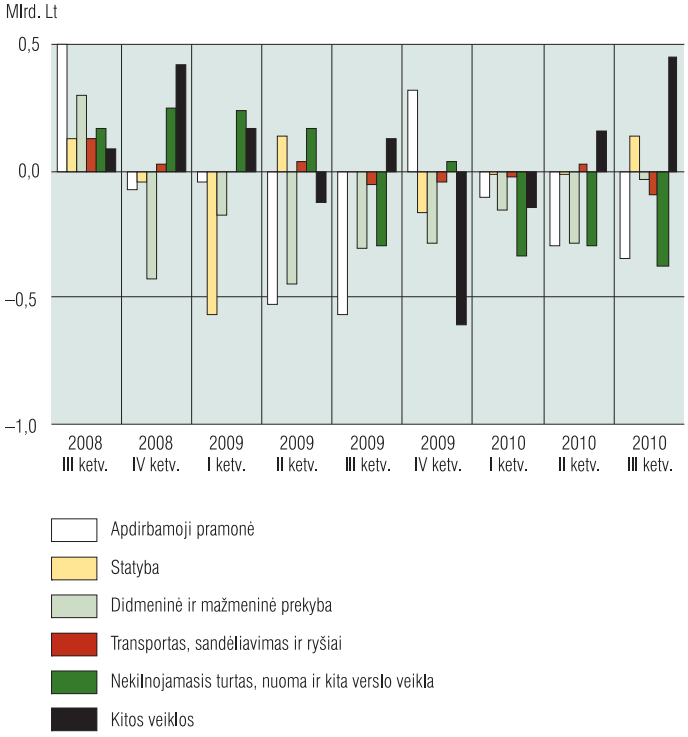

Šaltinis: Lietuvos banko apskaičiavimai.

Intarpas. Lietuvos išvestinių finansinių priemonių rinkos statistika

Lietuvos išvestinių finansinių priemonių rinkos statistiką sudaro trys dalys. Tai – Lietuvos komercinių bankų ir mūsų valstybėje veikiančių užsienio bankų filialų per mėnesį sudarytų valiutos rinkos išvestinių finansinių priemonių statistika, Lietuvos finansinėse sąskaitose pateiktų agreguotų finansinių išvestinių priemonių statistika ir šalies mokėjimų balanse pateikiama finansinių išvestinių priemonių statistika.

Išvestinė finansinė priemonė – finansinė priemonė, kurios vertė keičiasi priklausomai nuo palūkanų normos, vertybinių popierių kainos, užsienio valiutos santykio arba palūkanų normos indekso ir pagal kurią turi būti atsiskaityta ateityje*.

Kalbant apie finansines priemones, kurių vertė keičiasi priklausomai nuo užsienio valiutos santykio, išskiriamos šios sandorių rūšys: valiutos keitimo išankstiniai, ateities valiutos keitimo, valiutos apsikeitimo ir pasirinkimo pirkti arba parduoti valiutą sandoriai. Valiutos keitimo išankstinis sandoris (foreign exchange forward) yra toks, pagal kurį sandorio šalys susitaria ateityje pirkti arba parduoti valiutą už sandorio sudarymo dieną sutartą kainą. Ateities valiutos keitimo sandoris (foreign exchange future) – išankstinis standartizuotos sumos ir termino sandoris, kuriuo yra prekiaujama biržose. Valiutos apsikeitimo sandoris (foreign exchange swap) – dviejų šalių susitarimas, pagal kurį jos sutinka per tam tikrą laiką apsikeisti mokėtinų sumų srautais, susijusiais su tokio paties dydžio įsiskolinimu. Pagal pasirinkimo pirkti arba parduoti valiutą sandorį (foreign exchange put or call option) už tam tikrą mokestį įsigyjama teisė (bet ne įsipareigojimas) ateityje pirkti arba parduoti valiutą sutarta kaina.

Lietuvos komercinių bankų ir užsienio bankų filialų per mėnesį sudarytų valiutos rinkos išvestinių finansinių priemonių statistiką Lietuvos bankas renka ir skelbia nuo 1999 m. Jo interneto svetainėje** ir mėnesiniame biuletenyje skelbiami Lietuvos komercinių bankų ir užsienio bankų filialų sudarytų valiutos rinkos sandorių suvestiniai apyvartos duomenys pagal sandorių tipus ir detalūs valiutos pirkimo arba pardavimo duomenys. Pastarieji sugrupuoti pagal pagrindines valiutas, kitos sandorio šalies rezidavimo vietą, institucinį vienetą

(bankas arba ne bankas) ir sandorio trukmę. Teikiami sandorių, kurių viena iš valiutų yra Lietuvos litas, ir sandorių užsienio valiutomis duomenys.

Lietuvos komercinių bankų ir užsienio bankų filialų valiutos rinkos išvestinės finansinės priemonės

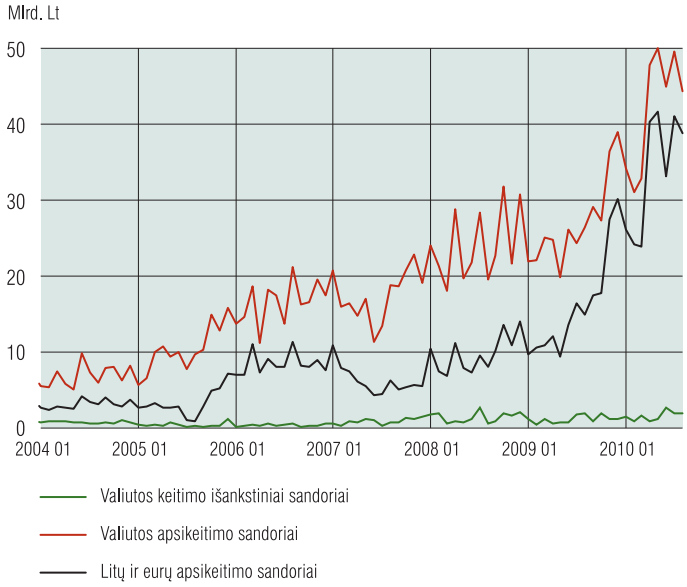

Šaltinis: Lietuvos bankas.

Lietuvos valiutos rinkos finansinių išvestinių priemonių statistika padeda analizuoti tarpbankinės rinkos aktyvumą, bankų teikiamų paslaugų įvairovę ir ryšius su klientais, rinkos pasitikėjimą nacionaline valiuta. Litų ir eurų apsikeitimo sandoriai Lietuvos tarpbankinėje rinkoje dažnai naudojami kaip skolinimo už užstatą ar atpirkimo sandorių pakaitalas, todėl jie sudaro didžiausią valiutos rinkos išvestinių finansinių priemonių apyvartos dalį.

Be valiutos rinkos išvestinių priemonių statistikos, skelbiamos Lietuvos banko interneto svetainėje, Lietuvos bankas dalyvauja ir regiono (rengia ECB) bei pasaulio (rengia TAB) valiutos rinkos išvestinių priemonių tyrimuose. ECBS Rinkos operacijų komitetas (Market Operations Committee) kiekvienais metais pateikia eurų rinkos apžvalgą (Euro money market survey). Ją rengiant, Lietuva pateikia trijų aktyviausiai pinigų ir finansų rinkoje dalyvaujančių kredito įstaigų antrojo ketvirčio sandorių, kurių viena iš valiutų yra euras, apyvartos duomenis. 2010 m. tyrimo duomenys skelbiami ECB interneto svetainėje (http://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/euromoneymarketsurvey201009en.pdf).

Lietuvos bankas 2010 m. jau trečią kartą kartu su 52 šalių centriniais bankais ir centrinėmis pinigų institucijomis pateikė duomenis TAB rengiamai apžvalgai. Tyrimas parodė, kaip plėtojasi Lietuvos išvestinių finansinių priemonių rinka. Į apžvalgą pateko apie 1 300 svarbiausių pasaulyje rinkos dalyvių duomenys apie tradicinius valiutų rinkos sandorius (neatidėliotinus, išankstinius ir apsikeitimo) ir nebiržinius išvestinių finansinių priemonių sandorius. Lietuvoje tyrimui buvo atrinkti septyni komerciniai bankai, jų valiutų ir išvestinių finansinių priemonių rinkos apyvartos dalis sudaro net 97 procentus.

Lietuvos valiutos išvestinių finansinių priemonių rinka per trejus metus padidėjo 40 procentų. Jos apyvarta 2010 m. balandžio mėn. buvo 24,2 mlrd. JAV dolerių (per darbo dieną sudarytų sandorių vidutinė apyvarta – 1,1 mlrd. JAV dolerių). Valiutos apsikeitimo sandoriai sudarė 74, neatidėliotini sandoriai – 23 procentus mėnesio apyvartos (žr. A lentelę). 2010 m. valiutos rinkos sandorių struktūra labai skiriasi nuo 2004 m. struktūros. Tada didžiąją dalį sandorių – 89 procentus – sudarė neatidėliotini sandoriai, o valiutos apsikeitimo sandoriai – tik 9 procentus.

A lentelė. Lietuvos valiutos rinkos apyvarta pagal sandorius, sandorių dalyvius ir trukmę
(balandžio mėn.; mln. JAV dolerių)

Sandoriai pagal rūšis ir dalyvius	2004		2007		2010	
	suma	dalis, %	suma	dalis, %	suma	dalis, %
Neatidėliotini valiutos keitimo sandoriai	19 585,9	89	11 946,7	69	5 462,7	23
Išankstiniai valiutų keitimo sandoriai	372,5	2	220,6	1	363,4	0
Valiutos apsikeitimo sandoriai	2 026,3	9	5 171,3	30	17 995,9	74
Nebiržiniai pasirinkimo sandoriai	0,7	0	0,9	0	15,7	0
Iš viso valiutos rinka	21 985,5	100	17 339,5	100	24 237,8	100
Atskaitingi tarpininkai	4 753,2	22	7 646,6	44	19 563,7	80
Kitos finansinės institucijos	15 794,8	72	5 245,0	30	1 851,0	8
Nefinansinės institucijos	1 437,5	7	4 447,8	26	2 823,1	11
Vietiniai dalyviai	1 552,6	7	7 507,5	43	4 450,2	18
Dalyviai iš užsienio	20 432,8	93	9 831,7	57	19 386,5	80
Išankstiniai valiutos keitimo sandoriai	372,5	100	220,6	100	363,5	100
Iki 7 d.	98,8	27	31,2	14	0,6	0
Nuo 7 d. iki 1 m.	273,8	74	189,4	86	362,1	100
Nuo 1 m.	–	–	–	–	0,8	0
Valiutos apsikeitimo sandoriai	2 026,1	100	5 171,3	100	17 995,9	100
Iki 7 d.	1 319,0	65	2 984,8	58	17 245,0	96
Nuo 7 d. iki 1 m.	707,2	35	2 186,4	42	755,0	4
Nuo 1 m.	–	–	–	–	0,1	0

Šaltinis: Lietuvos bankas.

Pastaba. Šioje ir kitoje lentelėje apyvarta pakoreguota pašalinus besidubliuojančius sandorius tarp atskaitingų tarpininkų.

TAB rengiamoje išvestinių finansinių priemonių rinkų apžvalgoje pateikiami duomenys ne tik apie sandorius, kurių vertė keičiasi priklausomai nuo valiutos kurso, bet ir tuos, kurių vertė priklauso nuo palūkanų normos. Tai yra: išankstiniai palūkanų normų (forward rate agreement), palūkanų normų apsikeitimo (interest rate swaps) ir palūkanų normų pasirinkimo (interest rate options) sandoriai. Tačiau šių išvestinių finansinių priemonių rinka Lietuvoje nedidelė, o per trejus metus dar sumažėjo 54 procentais (žr. B lentelę). Kita vertus, vietinės nefinansinės institucijos, 2004 m. neaktyvios šioje rinkoje, 2010 m. jau sudarė sandorių už 210 mln. JAV dolerių. Balandžio mėn. visų nebiržinių išvestinų finansinių priemonių rinkos apyvarta sudarė 429 mln. JAV dolerių.

B lentelė. Lietuvos nebiržinių išvestinių finansinių priemonių rinkos apyvarta pagal sandorius ir sandorių dalyvius
(balandžio mėn.; mln. JAV dolerių)

Sandoriai pagal rūšis ir dalyvius	2004		2007		2010	
	suma	dalis, %	suma	dalis, %	suma	dalis, %
Išankstiniai palūkanų normų sandoriai	125,6	100	–	–	–	–
Palūkanų normų apsikeitimo sandoriai	–	–	136,5	14	420,0	98
Palūkanų normų pasirinkimo sandoriai	–	–	807,1	86	9,4	2
Iš viso nebiržinių išvestinių priemonių rinka	125,6	100	943,5	100	429,4	100
Atskaitingi tarpininkai	125,6	100	540,0	57	219,4	51
Kitos finansinės institucijos	–	–	–	–	–	–
Nefinansinės institucijos	–	–	403,5	43	210,0	49
Vietiniai dalyviai	–	–	403,5	43	210,0	49
Dalyviai iš užsienio	125,6	100	540,0	57	219,4	51

Šaltinis: Lietuvos bankas.

Lietuvoje valiutos išvestinių finansinių priemonių rinka vis labiau koncentruojasi keliuose bankuose. Daugiausia sandorių sudarė tyrime dalyvavę bankai (80 %). Kitos, tyrime nedalyvavusios, finansinės institucijos sudarė 8, o nefinansinės institucijos – 11 procentų sandorių.

*Lietuvos Respublikos vertybinių popierių komisijos 2004 m. lapkričio 5 d. nutarimas Nr. 20 „Dėl Kolektyvinio investavimo subjektų išvestinių finansinių priemonių naudojimo ir susijusių rizikų vertinimo tvarkos“ (Žin., 2004, Nr. 165-6059).

* http://www.lb.lt/int/htm.aspx

Kainų raida

Vartotojų kainų kaitos priežastys

Vartotojų kainos Lietuvoje buvo mažesnės negu prieš metus tik 2010 m. pirmąjį ketvirtį. Antrąjį ketvirtį metinė infliacija sudarė 0,5, trečiąjį – jau 1,8 procento. Vasario mėn. metinė infliacija pasiekė žemiausią tašką (–0,6 %), o nuo tada didėjo ir trečiąjį ketvirtį stabilizavosi.

Kainų lygio pokyčiai nuo gegužės mėn. buvo nedideli, išskyrus šoktelėjimą (0,6 %) rugsėjo mėn., daugiausia susijusį su drabužių, avalynės ir daržovių pabrangimu. Daugeliui pagrindinių prekių ir paslaugų grupių pastaruoju metu buvo būdingas santykinis kainų stabilumas, o bendro kainų lygio kaitą labiausiai lėmė sezoniniai veiksniai. Drabužiai ir avalynė per vasaros išpardavimą pigo, o rugsėjo mėn. pabrango; taip pat smarkiai krito, o rugsėjo mėn. staiga pakilo daržovių kainos. Vasarą buvo šoktelėjusios atostogų išvykų kainos ir pan.

18 pav. Metinės infliacijos, apskaičiuotos pagal suderintą vartotojų kainų indeksą, veiksniai

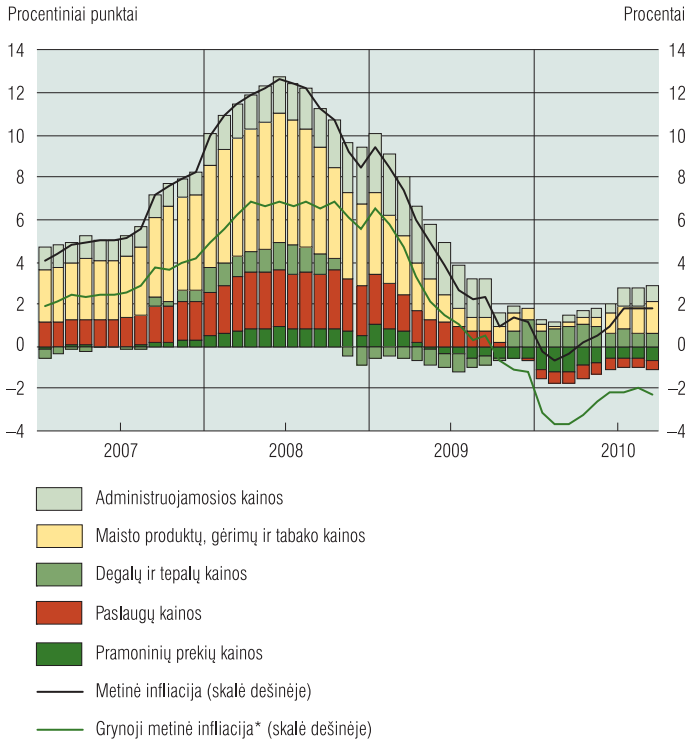

Šaltiniai: Statistikos departamentas ir Lietuvos banko apskaičiavimai.
**Suderinto vartotojų kainų indekso, neįskaitant maisto, degalų ir tepalų bei administruojamųjų kainų, pokytis.*

Grynoji infliacija

Grynoji metinė infliacija[4] birželio–rugsėjo mėn. sudarė apie –2 procentus. Žemiausią tašką ji buvo pasiekusi vasario–kovo mėn. Pramoninių prekių grupėje tai lėmė per metus atpigę drabužiai ir avalynė, automobiliai, baldai ir reikmenys būstui apstatyti, rinkos paslaugų

[4] Grynoji infliacija – tai infliacijos rodiklis, kurį apskaičiuojant neįtraukiamos tam tikros labiausiai kintančios kainos (pvz., maisto, energijos). Šis rodiklis parodo kainų kaitos ilgalaikę tendenciją, pastovesnę, ilgesnio laikotarpio infliaciją, kurios neveikia trumpalaikiai ekonominiai sukrėtimai. Lietuvos bankas grynosios infliacijos rodiklį apskaičiuoja kaip suderinto vartotojų kainų indekso, neįskaitant maisto, degalų ir tepalų bei administruojamųjų kainų, pokytį.

grupėje – apgyvendinimo, būsto nuomos, telefono ir telefakso paslaugos.

Pramoninių prekių ir rinkos paslaugų kainos 2010 m. beveik nustojo kristi ir buvo gana stabilios – kitaip nei 2009 m., kada jos nuolat mažėjo, išskyrus sausio ir rugsėjo mėn. padidėjus pridėtinės vertės mokesčio tarifui. Numatoma, kad gyventojų pajamos augs lėtai ir jie atsargiai didins vartojimą, todėl artimiausiu metu nesitikima didesnio paklausos spaudimo kainoms. Tai reiškia, kad pramoninių prekių ir rinkos paslaugų kainos turėtų ir toliau likti santykinai pastovios. Pagal sezoniškumą pakoreguoti mažmeninės prekybos ne maisto prekėmis duomenys kol kas rodo nebent stabilizaciją ir patvirtina lėto vidaus paklausos atsigavimo prielaidą.

Maisto kainos

Dvylika mėnesių nuo 2009 m. liepos mėn. maisto produktų ir nealkoholinių gėrimų kainos buvo mažesnės negu prieš metus. 2010 m. trečiąjį ketvirtį jos jau buvo 1,1 procento didesnės negu prieš metus ir vos keletas produktų – duona, mėsa, žuvis, gaivieji gėrimai – tebebuvo pigesni negu atitinkamu 2009 m. laikotarpiu (2010 m. pirmąją pusę tokia tendencija buvo būdinga daugeliui produktų).

19 pav. Maisto kainų įtaka metinei infliacijai

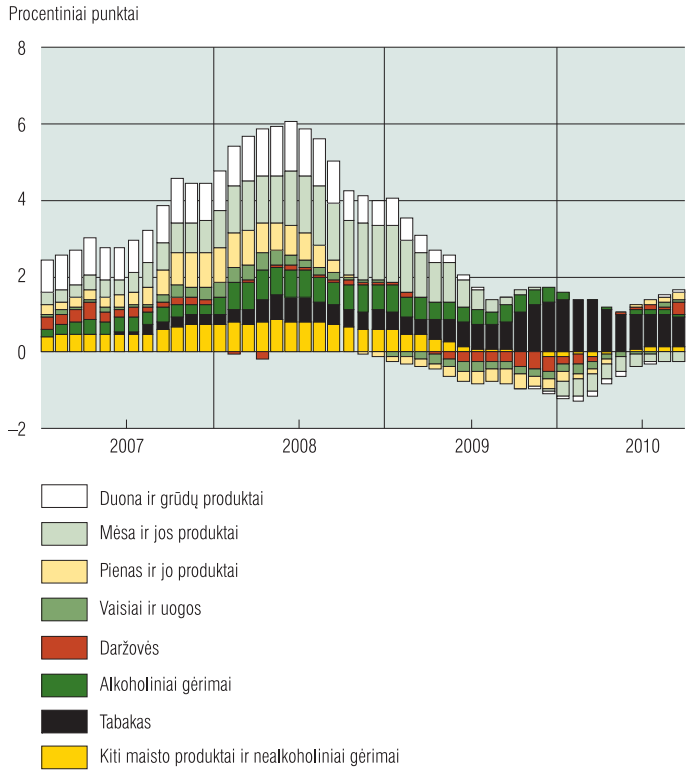

Šaltiniai: Statistikos departamentas ir Lietuvos banko apskaičiavimai.

Maisto produktų ir nealkoholinių gėrimų kainos per metus nustojo kritusios daugiausia dėl bazės efekto, nes jų lygis 2010 m. birželio–rugpjūčio mėn. net šiek tiek sumažėjo, labiausiai dėl sezoninio daržovių pigimo. Rugsėjo mėn. maisto produktų ir nealkoholinių gėrimų kainos šoktelėjo, tačiau daugiausia įtakos tam ir vėl turėjo daržovės.

Alkoholinių gėrimų ir tabako gaminių kainos antrąjį ir trečiąjį ketvirčiais keitėsi mažai, nes akcizai nepasikeitė. Nuo 2011 m. sausio mėn. 1 d. pagal įsipareigojimus ES Lietuvoje ūgtels akcizas apdorotam tabakui, dėl to tabakas turėtų šiek tiek pabrangti.

Administruojamosios kainos

2010 m. administruojamosios kainos kilo. Uždarius Ignalinos atominę elektrinę, metų pradžioje pabrango elektra (33,3 %; nuo liepos mėn. ji truputį atpigo), metų viduryje šoktelėjo gamtinių dujų kaina (17,9 %), o šiluminė energija brango nuolat. Jos kainą galima perskaičiuoti kas mėnesį pagal gamybai sunaudoto kuro kainas, o pagrindinis Lietuvoje naudojamas kuras – vis brangusios gamtinės dujos.

Gamtinių dujų ir elektros kainas vartotojams galima perskaičiuoti dukart per metus. Nuo liepos 1 d. gamtinių dujų kaina padidinta kaip priežastis nurodžius brangstančius naftos produktus ir silpstantį eurą. Liepos mėn. 0,9 procento atpigo elektra, nes sumažėjo naktimis ir savaitgaliais taikoma elektros energijos kaina gyventojams, atsiskaitantiems už elektrą pagal dviejų laiko zonų tarifą.

20 pav. Pagrindinių administruojamųjų kainų kaita
(2007 m. sausio mėn. = 100)

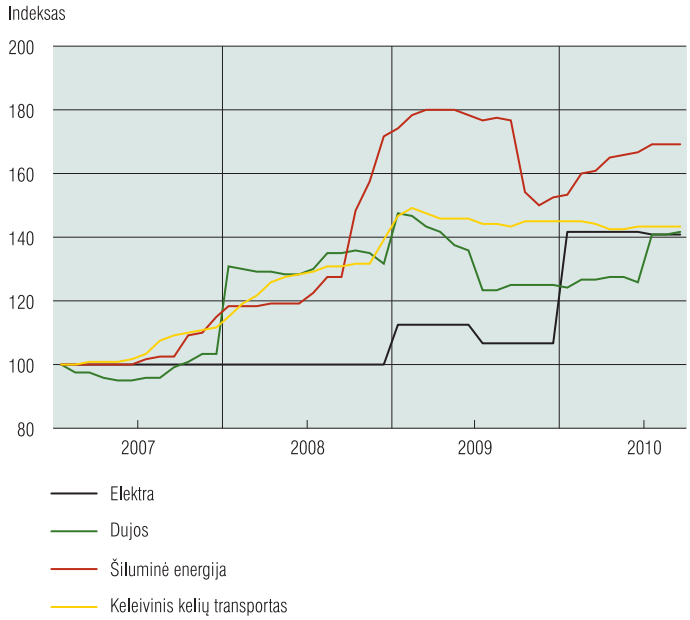

Šaltiniai: Statistikos departamentas ir Lietuvos banko apskaičiavimai.

Degalų kainos

Naftos kaina JAV doleriais 2010 m. buvo kur kas stabilesnė nei porą ankstesnių metų. Spalio mėn. naftos rinkos apžvalgoje Naftą eksportuojančių šalių organizacija nurodė, kad palyginti pastovios naftos kainos laikotarpis prasidėjo 2009 m. trečiąjį ketvirtį kartu su ekonomikos atsigavimo pradžia. Vis dėlto naftos kaina šiek tiek svyravo, o tai lėmė įvairūs veiksniai, tokie kaip prieštaringi makroekonominiai duomenys ar netolygus pasaulinis ekonomikos atsigavimas, sukėlęs rinkos nuotaikų kaitą. Ekonomikos augimo iššūkiai padidino netikrumą dėl naftos paklausos.

21 pav. Naftos ir degalų kainų kaita

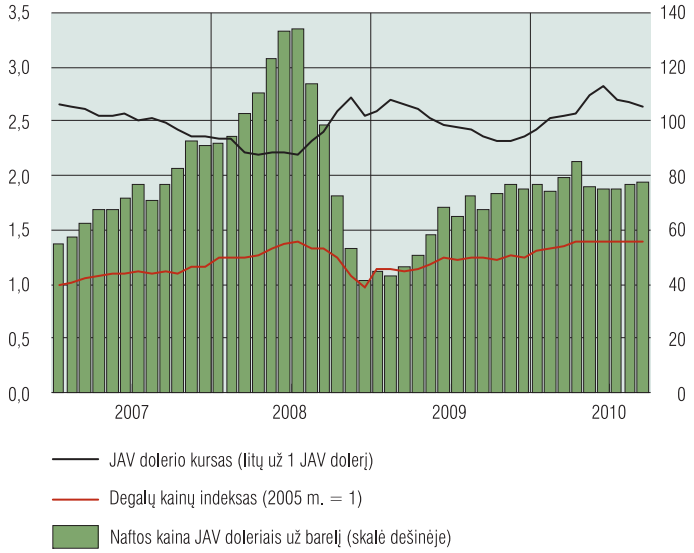

Šaltiniai: Bloomberg, Statistikos departamentas ir Lietuvos banko apskaičiavimai.

Degalų kainos Lietuvoje 2010 m. pirmąjį pusmetį pamažu didėjo (su kelių mėnesių išimtimis), o liepos–rugsėjo mėn. beveik nesikeitė. Taigi degalų kainos tebebuvo artimos kainoms 2008 m. liepos mėn., kai pasaulinė naftos kaina buvo didžiausia.

Numatoma, kad degalai šiek tiek pabrangs 2011 m. pradžioje: pagal įsipareigojimus ES, nuo sausio 1 d. maždaug dešimtadaliu padidės akcizo dyzeliniam kurui tarifas. Tačiau dėl to, kad gyventojų sunaudojamų degalų didžiąją dalį sudaro benzinas, ūgtelėjusi dyzelino kaina didesnio poveikio infliacijai neturės.

Lietuvos ekonomikos ir kainų raidos perspektyvos

Lietuvos ūkis ir toliau yra stabilus: pagal sezoniškumą ir darbo dienų įtaką pakoreguotais duomenimis, šių metų trečiąjį ketvirtį realusis BVP buvo maždaug 2009 m. pirmojo ketvirčio lygio. Naujausi duomenys taip pat patvirtina, kad Lietuvos ekonomika atsigauna lėtai, todėl bendras ekonominio aktyvumo vertinimas iš esmės nepasikeitė. Kaip ir vasario mėn., Lietuvos bankas prognozuoja, kad 2010 m. realusis BVP padidės 0,5 procento. 2011 m. jis turėtų ūgtelėti daugiau – 3,1 procento.

Atvirasis sektorius ėmė atsitiesti anksčiau nei uždarasis. Pagrindinės atvirojo sektoriaus veiklos atsigauna pastebimai – pramonės ir transporto veiklos sukuria didesnę pridėtinę vertę negu prieš metus. Palankūs pokyčiai vyksta iš esmės dėl išorės rinkų plėtros. Pavyzdžiui, apdirbamosios pramonės didėjančią apyvartą skatina pardavimas užsienyje, o apyvarta vidaus rinkoje tebėra vangi. Teigiamas tendencijas patvirtina ir realiojo eksporto duomenys: šių metų antrąjį ketvirtį jis buvo tik truputį mažesnis už didžiausią, buvusį prieš dvejus metus. Atsižvelgiant į spartesnį negu tikėtasi šio rodiklio augimą, numatoma, kad 2010 m. jis šoktelės 13,6, o 2011 m. – 5,2 procento.

Einamosios sąskaitos balansas yra teigiamas jau penkis ketvirčius iš eilės, pirmąjį pusmetį jis sudarė 3,1 procento BVP (palyginimui, 2009 m. – 4,2 % BVP). Uždarius Ignalinos atominę elektrinę, padidėjo prekių deficitas, bet šį neigiamą poveikį einamajai sąskaitai kompensavo einamieji pervedimai į Lietuvą ir padidėjęs paslaugų perteklius. Nors ir tikimasi, kad 2010–2011 m. einamoji sąskaita bus perteklinė (atitinkamai 2,1 ir 0,2 % BVP), tokia tendencija bus trumpalaikė. Einamosios sąskaitos balansas vėl turėtų tapti neigiamas: sparčiau atsigaunant ekonomikai, didės importas, o Lietuvoje veikiančios užsienio įmonės vėl veiks pelningai – tai padidins ir prekybos, ir pajamų deficitą.

Ekonominio nuosmukio metu, prastėjant vartotojų pajamoms ir ateities lūkesčiams esant atsargiems, infliacija mažėjo. Vidutinė metinė infliacija – rodiklis, naudojamas nustatyti, ar kainos valstybėse, siekiančiose narystės euro zonoje, atitinka Mastrichto sutartyje nurodytą kainų stabilumo kriterijų, – 2009 m. sudarė 4,2 procento, o 2010 m. toliau mažėjo ir liepos–rugsėjo mėn. tebuvo 0,8 procento.

Metinė infliacija 2010 m. pirmąjį ketvirtį sudarė –0,4 procento ir, nors vėliau ji pamažu didėjo, trečiąjį ketvirtį vis dar buvo mažesnė kaip 2 procentai. Pramoninių prekių ir rinkos paslaugų kainos, įtraukiamos apskaičiuojant grynąją infliaciją, esant menkai vidaus paklausai tris ketvirčius nuolat buvo mažesnės negu prieš metus.

Kainos Lietuvoje pastaruoju metu keitėsi nedaug ir labiausiai dėl sezoninių veiksnių. Didesnių pokyčių nenumatoma ir artimiausiu metu. Kol kas nežinoma reikšmingesnių administruojamųjų kainų pasikeitimų, degalų kainos yra gana stabilios (nors dyzelinas šiek tiek pabrangs 2011 m. pradžioje dėl didesnio akcizo), o pramoninių prekių ir rinkos paslaugų kainos, labiausiai susijusios su vidaus paklausos pokyčiais, neturėtų staigiai išaugti, nes vartojimas atsigaus lėtai.

Vis dėlto riziką gana stabilioms kainoms kelia galimai sparčiai brangsiantis maistas. Dėl nepalankių oro sąlygų, mažesnio derliaus ir eksporto apribojimų svarbiuose grūdinių kultūrų auginimo regionuose grūdų kainos tarptautinėse rinkose 2010 m. vasarą labai išaugo, brango ir kiti žemės ūkio produktai. Besitęsiantis maisto kainų kilimas, o sparčiau atsigaunant pasaulio ekonomikai – ir kitų žaliavų brangimas turės įtakos kainų kaitai Lietuvoje. Šiuo metu numatoma, kad vidutinė metinė infliacija 2010 m. sudarys 1,2 procento, o 2011 m. – 2,3 procento.

Lietuvos darbo rinkos padėtis ir toliau yra sudėtinga, bet pastaruoju metu stabilizuojasi. Nedarbo lygis šiuo metu viršija 18 procentų, o tai yra šiek tiek daugiau nei aukščiausias nedarbo lygio taškas, buvęs 2001 m. antrojoje pusėje po Rusijos krizės. Vis dėlto tikimasi, kad po 2010 m. antrojo ketvirčio nedarbas po truputį mažės. Prognozuojama, kad šiais metais nedarbo lygis vidutiniškai bus 17,9 procento, o kitais metais sumažės iki 16,5 procento.

Vidutinis darbo užmokestis keitėsi gana stipriai: nuo rekordinio dydžio krito maždaug dešimtadaliu ir grįžo į 2007 m. pabaigos lygį. Vis dėlto šių metų antrąjį ketvirtį, palyginti su ankstesniu, darbo užmokestis nebemažėjo ir patvirtino lūkesčius, kad darbo rinka stabilizavosi. Tiesa, šiemet darbo užmokestis bus truputį mažesnis nei vidutiniškai 2009 m. ir ūgtelės tik kitais metais.

Pagrindiniai su darbo rinka susiję rizikos veiksniai yra jos efektyvumas ir emigracija. Pastaruoju metu sparčiai daugėja ilgalaikių bedarbių, taigi jiems didėja tikimybė prarasti darbo įgūdžius ar motyvaciją. Todėl yra rizika, kad krizės metu šoktelėjęs nedarbo lygis mažės lėčiau nei prognozuojama dėl struktūrinio nedarbo ilgalaikio padidėjimo. Labiau nei tikimasi sumažinti prognozuojamą nedarbo lygį artimiausiais metais gali intensyvesnė emigracija. Vis dėlto reikėtų pažymėti, kad ilgesniu laikotarpiu emigracija yra potencialų ekonomikos augimą mažinantis veiksnys.

2010 m. pirmąjį pusmetį valdžios sektoriaus deficitas sudarė 8,2 procento BVP, t. y. maždaug tiek, kiek ir buvo numatyta Lietuvos Respublikos finansų ministerijos parengtoje Konvergencijos programoje. Pagal šią programą taip pat buvo numatyta valdžios sektoriaus deficitą 2012 m. sumažinti iki 3 procentų BVP. Taigi griežta fiskalinė politika artimiausiais metais tebebus aktuali šalies ūkiui. Tačiau pateiktame svarstyti Seimui 2011 m. valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo projekte svarbiausias mažesnio, palyginti su 2010 m., deficito veiksnys yra didėjančios – iš dalies dėl numatomos sumažinti neįtrauktos į apskaitą ekonomikos – pajamos. Todėl net atsižvelgiant į valstybės investicijomis mažinamas bendrąsias išlaidas, tikslas, kad 2011 m. valdžios sektoriaus deficitas būtų 5,8 procento BVP, vertintinas kaip gana sunkiai pasiekiamas, o deficito mažinimas 2012 m. gali būti dar sudėtingesnis.

3 lentelė. Lietuvos ekonomikos raida 2009–2011 m.
(pokytis per metus, procentai)

	2009	2010*	2011*
Vidutinė metinė infliacija (apskaičiuota pagal suderintą vartotojų kainų indeksą)	4,2	1,2	2,3
Kompensacija vienam dirbančiajam	–11,6	–0,2	1,8
BVP (grandine susieta apimtis)	–14,7	0,5	3,1
Privatus vartojimas	–17,7	–5,7	1,9
Valdžios sektoriaus vartojimas	–1,9	–0,7	–0,2
Bendras pagrindinio kapitalo sudarymas	–40,0	–5,3	13,9
Eksportas (prekės ir paslaugos)	–12,7	13,6	5,2
Importas (prekės ir paslaugos)	–28,4	15,4	5,2
Einamosios sąskaitos balanso ir BVP santykis	4,2	2,1	0,2
Nedarbo lygis (%, palyginta su darbo jėga)	13,7	17,9	16,5

Šaltiniai: Statistikos departamentas ir Lietuvos banko vertinimai.

*Prognozės.